

УДК 343.1

*Т. І. Ярема**здобувач кафедри кримінального права
Науково-дослідного інституту публічного права***ПОКАРАННЯ ЗА СХИЛЯННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ ДО ВЖИВАННЯ ОДУРМАНЮЮЧИХ ЗАСОБІВ**

Постановка проблеми. Досягненню мети подолання злочинності слугує не тільки покарання, а весь комплекс соціально-економічних, ідеологічних та правових засобів, які різними шляхами та в різний спосіб сприяють профілактиці й поступовому знищенню злочинності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним питанням дослідження злочинів проти неповнолітньої особи, заподіяння шкоди здоров'ю, а також дослідженню питань правового регулювання щодо кримінальної відповідальності у працях таких науковців, як М. І. Бажанов, В. К. Дуюнов, М. О. Беляєв, Ю. Б. Мельнікова, С. В. Познишев, В. В. Голина, В. Е. Южанін, О. Г. Фролова та інших авторів.

Метою даної статті є дослідження на основі вивчення теоретичних та нормативних матеріалів різних поглядів на втягнення неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів, встановлення кримінальної відповідальності за цей злочин.

Виклад основного матеріалу. У структурі кримінально-правової політики держави можна виокремити певні напрями, що є відповідними структурі злочинності: протидія рецидивній злочинності, злочинності неповнолітніх, протидія злочинам проти життя та здоров'я особи, власності, злочинам у сфері господарської діяльності тощо. Одним із напрямів такої політики є протидія злочинності щодо неповнолітніх [1, с. 11]. У протидії цій злочинності застосовують комплекс кримінально-правових заходів. Втім аналіз відповідного законодавства і практики його застосування переконує, що основним із-поміж таких заходів було і залишається покарання [2, с. 11-12]. Воно є необхідним засобом охорони суспільства від злочинних посягань. Виконання цієї ролі здійснюється через погрозу покаранням, якою наповнена санкція кожної кримінально-правової норми, що встановлює відповідальність за вчинення злочину, а також шляхом його реалізації, тобто примусового впливу на осіб, які вже вчинили злочин. Це означає, що покарання водночас виконує важливу кримінологічну роль запобігання злочинності [3, с. 67-78].

Та обставина, що основним чинником у боротьбі проти злочинності постає комплекс соціальних заходів, які впливають на причини та умови злочинності, не применшує вагомої ролі покарання. Покарання – це історично мінливий кримінально-правовий інститут, який відповідає тому

чи іншому суспільному ладу, основоположним політичним та правовим поглядам, інтересам основних соціальних груп суспільства, а також його етичному рівню розвитку [4, с. 31].

У законодавчому визначенні поняття покарання (ч. 1 ст. 50 КК України) зосереджені найважливіші й водночас специфічні ознаки, що дозволяють відмежувати покарання від інших кримінально-правових заходів. У вітчизняних підручниках з кримінального права та науково-практичних коментарях Кримінального кодексу України юристи, аналізуючи поняття покарання, відзначають зазвичай не менше шести його базових ознак:

1. Покарання завжди є заходом примусового характеру, тобто

застосовується незалежно від волі особи;

2. Покарання призначається лише за вчинення діяння, визначеного кримінальним законом як злочинне;

3. За своїм змістом цей захід полягає в передбаченому законом позбавленні чи обмеженні прав і свобод засудженого;

4. Покарання завжди має особистий характер;

5. Цей вид примусу спричиняє особливий кримінально-правовий стан особи – судимість;

6. Покарання призначає лише суд в обвинувальному вироку, ухвалюваному від імені України [5, с. 89; 6, с. 112].

Донині одним із найскладніших моментів процесу дослідження тих чи інших аспектів інституту покарання є встановлення його мети.

Метою покарання, ґрунтуючись на законі, слід розуміти бажаний, оптимальний результат діяльності законодавця (у процесі криміналізації – декриміналізації певних діянь), суду (при визначенні виду і міри покарання), а також відповідних органів і установ у сфері виконання покарань (під час відбування засудженим призначеного йому покарання).

Ми вважаємо, що мета покарання єдина, характеризується відповідними складовими, а не розокремлюється на чотири самостійні цілі. Застосовуючи покарання до винного, суд прагне досягти мети покарання повністю, а не окремих її складових. У цьому контексті ПВСУ в постанові «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24 жовтня 2003 року за № 7 зазначає: призначаючи покарання, в кожному конкретному випадку суди зобов'язані враховувати, що особі, яка вчинила злочин, має бути

призначене покарання, необхідне й достатнє для її виправлення та запобігання новим злочинам (ч. 2 п. 1) [7, с. 215].

Кара є складовою мети покарання. Її слід розуміти як застосування до засудженого на підставі вироку певних позбавлень та обмежень його прав і свобод. Ще в процесі розроблення проекту Кримінального кодексу України один із його авторів М. І. Бажанов наголошував: мета кари полягає в тому, що покарання застосовується як відплата за вчинений злочин, як відновлення зневаженої злочином справедливості [8, с. 169].

Водночас «кару» не варто ототожнювати із заподіянням фізичних і моральних страждань, принципом «*gus talions*», як це часто роблять заперечники визнання кари метою покарання. Так, окремі російські вчені із застереженням зазначають, що практична реалізація мети кари на рівні державної політики може призвести до побудови санкцій, пропорційно залежних лише від ступеня тяжкості завданої злочином шкоди, залишаючи осторонь особу винного і всі турботи щодо його виправлення. У зв'язку з цим доречно видається думка іншого російського криміналіста. «Кара у кримінальному праві, – пише В. К. Дуюнов, – це не помста або вимога суворості санкції, а цивілізована міра справедливості. Вона виявляється у застосуванні до винуватої особи передбачених кримінальним законом несприятливих для неї наслідків (засудження та, у разі необхідності, тих чи інших правообмежень). Ці наслідки настають за вчинення особою злочину (і залежно від того, який саме злочин вона вчинила) задля відтворення справедливості, виправлення винного та запобігання вчиненню нових злочинів» [9, с. 61-68].

Слід зазначити, що в сучасному кримінальному праві утверджуються гуманістичні засади кари за скоєні злочини. Іншими словами, йдеться про те, що в карі вбачають лише вимушений, фактично умовний засіб примусу. Таке трактування кари дає підстави для припущення, що в майбутньому її примусовий зміст активно трансформуватиметься в некаральний вплив кримінального покарання на засуджених. Ця позиція заснована виключно на принципах поновлення особистості злочинця і, якщо це неможливо, його ізоляції доти, доки це необхідно, щоб позбавити його можливості заподіювати шкоду [10, с. 246].

Курс на подальшу гуманізацію кримінального покарання набув законодавчого оформлення у КК, прийнятому 2001 року. Цей шлях має передбачати розвиток певних концептуальних напрямів: більш виваженого та економічно обґрунтованого застосування покарань, пов'язаних із позбавленням волі; подальшої більш ефективної індивідуалізації вини й покарань; поєднання політики декриміналізації дій невисокого рівня суспільної небезпечності з криміналізацією дій,

що мають тенденцію до зростання ступеня суспільної небезпечності [11, с. 245]. Гуманізм кримінального покарання вимагає також, щоб передбачені законом правообмеження, застосовувані до засуджених осіб, не перевищували меж кримінально-правових санкцій, щоби кара при цьому не перевищувала обсягу, передбаченого вироком суду [12, с. 120].

Своєю чергою, виправлення передбачає усунення суспільної небезпечності особи, тобто такий вплив покарання, в результаті якого з'являється схильність, мотивація до правомірної поведінки і, головне, – засуджений під час і після його відбування не вчиняє нових злочинів. За змістом ст. 6 КВК України (яка містить більш розгорнуте визначення цієї складової мети покарання), виправлення полягає в тому, аби шляхом активного примусового впливу на свідомість засудженого внести корективи в його соціально-психологічні властивості, нейтралізувати негативні, криміногенні настанови, змусити дотримуватися положень кримінального закону, а ще краще – прищепити, нехай навіть під загрозою покарання, законотриманість, повагу до закону [13, с. 22]. М. О. Беляєв із цього приводу доречно зауважував: «Виправлення – це той оптимальний результат, який має бути досягнутий при виконанні покарання. Про виправлення злочинця можна говорити тоді, коли під впливом покарання у його свідомості відбуваються зміни, за наявності яких злочинець хоча й не перетворюється на активного, свідомого члена такого результату в літературі юридичного спрямування отримало назву юридичного виправлення. Що стосується таких складових мети покарання як запобігання вчиненню засудженими нових злочинів (спеціальна превенція) й іншими особами (загальна превенція), то їх сутність у тому, щоб запобігти вчиненню ними злочинів у майбутньому.

Щодо сутності загального запобігання в контексті цілей покарання відмітимо, що воно є таким у тих випадках, коли адресоване всім громадянам і спрямоване на стримування їх від учинення злочинів під загрозою (страхом) покарання та пов'язане з ним суспільним осудом у широкому сенсі слова. Дефініцій означеного поняття у спеціальній літературі чимало. Наведемо деякі з них. Так, загальне запобігання, або загальну превенцію розуміють як формування страху перед застосуванням кримінального покарання, посилення моральної заборони на вчинення злочину чи стимулювання звичної правомірної поведінки осіб, які не є засудженими [15, с. 50]. Ще один підхід полягає в тому, що загальне запобігання – це здатність кримінального закону і практики його застосування забезпечувати законотриману поведінку громадян. Існує

й така позиція: сенс загальної превенції полягає в тому, щоб за допомогою загрози покаранням впливати на нестійких громадян, запобігаючи тим самим будь-якій можливості вчинення ними злочинів [16, с. 152]. Загальне запобігання за даними О. Фролової, переважна більшість людей не вчиняє злочинів зовсім не зі страху перед покаранням, а з причин, наприклад, певного виховання, моральних принципів і засад. Проте є й інші громадяни, які не вчиняють злочинів саме внаслідок загрози та страху перед покаранням. Існує й третя група громадян, які вчиняють злочини, не зважаючи ні на що: ні на виховання, ні на усталені в суспільстві норми поведінки тощо, ні, врешті-решт, на загрозу покарання. І оскільки межі між цими умовними групами громадян не є чіткими й сталими, вони, – доходить висновку О. Фролова, – перебувають у постійній динаміці (до того ж, їх ставлення до злочинності, кримінального покарання загалом та до конкретних видів злочинів і передбачених законом за їх вчинення конкретних видів, обсягів і розмірів покарань може бути різним і теж змінюватися згодом, залежно від певних обставин). А отже, проблема загального запобігання ніколи не втратить своєї значущості й актуальності [17, с. 109].

На відміну від загальної превенції покарання, яку визначають, передусім, стосовно громадян з нестійкою поведінкою, мета спеціального запобігання полягає в тому, щоб попередити можливість учинення нових злочинів особами, які вже вчинили злочини і відбувають покарання. Іншими словами, спеціальне запобігання, на відміну від загального, адресоване певним групам або категоріям осіб. Для акцентуації особливого значення спеціального запобігання правники вказують, що досягнення мети спеціальної превенції є першим і обов'язковим кроком на шляху подальшого досягнення інших цілей покарання – без досягнення цієї мети реалізація інших цілей покарання (як от загальне запобігання та виправлення засуджених) стає майже неможливою [17, с. 113].

Запобігання вчиненню нових злочинів із боку засудженого здійснюється по-різному. При застосуванні одних видів покарань (наприклад, штрафу або конфіскації майна) особа зазнає таких обмежень, які розраховані законодавцем лише на її психічне залякування, на ті зміни, що можуть відбутися в мотиваційній сфері і матимуть наслідком появу контрмотивів злочинній поведінці. У таких випадках загроза застосування репресивних заходів може стримувати потенційного правопорушника від учинення злочину, здатна формувати у його свідомості боротьбу мотивів. Зрозуміло, чим суворіше покарання встановлює кримінальний закон за відповідний злочин, тим більший психологічний бар'єр переборює особа, яка має намір вчинити злочин [18, с. 23].

У нашому випадку, наприклад, при засудженні до обмеження волі, позбавлення волі на певний строк спеціальне запобігання забезпечується рівною мірою обмеженням як суб'єктивної (залякуванням), так і об'єктивної (знешкодженням) можливості вчинення суб'єктом нового злочину. Саме наявністю у покарання зазначених властивостей (залякування та (або) знешкодження) вчені пояснюють правомірність розгляду його як засобу приватно-превентивного впливу [19, с. 26].

Таким чином, основним показником ефективності досягнення загальної превенції є загальний рівень первинної злочинності, а основним показником відповідного ефекту від спеціальної превенції – насамперед, статистика рецидивної злочинності.

Призначаючи покарання за злочин, який ми досліджуємо, суди повинні виходити із санкції ст. 324 КК України. В сучасній редакції статтею 324 КК України передбачене обмеження волі на строк до трьох років або позбавлення волі на той самий строк.

На нашу думку, це покарання є не зовсім адекватним характеру суспільної небезпечності цього злочину. Як уже вказано вище, його суспільна небезпечність є вельми значною: застосуванням одурманюючих засобів спричиняється суттєва шкода здоров'ю неповнолітніх, відбувається передчасне закриття зон фізичного та фізіологічного росту, з позицій звикання такі засоби є небезпечнішими за спиртні напої, і швидше за наркотики руйнують організм. Побічні впливи на здоров'я людини від застосування токсикоманічних засобів нічим не поступаються наркотичним засобам, психотропним речовинам та їх аналогам.

Зазначимо, що з-поміж покарань у сфері обігу наркотичних засобів, не пов'язаних з ізоляцією від суспільства, прогресивним видається обмеження волі. Покарання у вигляді обмеження волі характеризується значним профілактичним потенціалом, оскільки не містить у собі негативних чинників, властивих арешту чи позбавленню волі на певний строк [20, с. 27]. Водночас це покарання дозволяє здійснювати виправний вплив на засудженого впродовж тривалого строку. Воно є триманням особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за нею нагляду з обов'язковим залученням засудженого до праці (встановлюється на строк від одного до п'яти років).

Покарання у вигляді обмеження волі за вчинення злочинів у сфері обігу наркотичних засобів передбачене десятьма санкціями (25 %) – чч. 1 ст.ст. 309, 310, 311, 312, 313, 315, 316, 318, 319, 320 КК України. Враховуючи, що мінімальний строк обмеження волі санкціями за вказані «наркотичні» злочини не визначений, при призначенні покарання суд має керуватися положеннями ч. 2

ст. 61 КК України. Отже, мінімальний строк обмеження волі у таких випадках становить один рік.

У визначенні максимальної межі цього покарання законодавець застосував диференційований підхід залежно від ступеня суспільної небезпечності відповідного «наркотичного» злочину. Вчинення семи злочинів, передбачених чч. 1 ст.ст. 309, 310, 311, 312, 313, 318, 319 КК України, можуть мати наслідком призначення судом обмеження волі на строк до трьох років. За вчинення двох злочинів, передбачених чч. 1 ст.ст. 316, 320 КК України, суд може призначити обмеження волі до чотирьох років. Максимальний строк обмеження волі – до 5 років – встановлений лише за схилення до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ч. 1 ст. 315 КК). Вважаємо за доцільне застосувати такий же підхід у ході призначення покарання до злочину, що підлягає дослідженню.

Що стосується позбавлення волі на певний строк, то цей вид покарання є найсуворішим із призначених за вчинення злочинів у сфері обігу наркотиків. Це покарання полягає в ізоляції засудженого та поміщенні його на певний строк до кримінально-виконавчої установи. Позбавлення волі встановлюється санкціями норм на строк від 1 д 15 років (ч. 2 ст. 63 КК України). Зазначений вид покарання передбачений тридцятьма п'ятьма санкціями (87,5 %) за вчинення «наркотичних» злочинів (ст.ст. 305-309, ч. 2 ст. 310, чч. 2, 3 ст. 311, ст. 312, ч. 2, 3 ст. 313, ст.ст. 314, 315, 316, 317, чч. 2 ст.ст. 318, 319, ст. 320 КК). Це можливо пояснити значною суспільною небезпечністю таких злочинів. Більше того, у двадцяти дев'яти санкціях альтернативи позбавленню волі взагалі не існує.

Вище ми розглядали доцільність включення до конструкції цієї статті кваліфікуючих ознак, а саме ч. 2 – схилення до вживання одурманюючих засобів, що вчинене повторно, або щодо двох чи більше осіб, або щодо неповнолітнього, та ч. 3 – дії, передбачені ч. 1 та 2, які потягли за собою тяжкі наслідки. Позаяк розглядуваний нами злочин приблизно рівний за ступенем суспільної небезпечності злочинам у сфері обігу наркотичних засобів, а також із урахуванням здійсненого нами аналізу «наркотичних злочинів» вважаємо за доцільне запропонувати конкретні санкції та види покарання за кваліфіковані види схилення неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів. Так, на нашу думку, санкції ст. 324 КК України повинні мати таку редакцію: «ч. 1 ст. 324 КК України – обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на строк від двох до п'яти років, ч. 2 ст. 324 КК України – позбавлення волі на строк від трьох до семи років, ч. 3 ст. 324 КК України – позбавлення волі на строк від п'яти до двадцяти років.

Вважаємо, що саме такі покарання, передбачені ст. 324 КК України, дозволять цій нормі досягти цілей покарання: по-перше, більш імовірно, що злочинець після відбування такого кримінального покарання стане на шлях виправлення; по-друге, таке кримінальне покарання спроможне забезпечувати запобігання вчиненню злочинів із боку інших осіб. Застосування цих покарань на практиці у більш широкому масштабі сприяло би посиленню спеціальної превенції, профілактиці рецидиву.

Здійснивши аналіз видів покарань, передбачених санкцією ст. 324 КК України, вважаємо за доцільне звернути увагу на моменти, пов'язані з їх призначенням судами України. Призначення покарання є завершальною стадією застосування кримінально-правової норми, соціально-політичної та юридичної оцінки злочину і особи винного. Воно полягає у визначенні судом конкретної міри кримінального покарання особі, яку визнано винною у вчиненні злочину, тобто котра умисно або з необережності вчинила передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне діяння. При цьому суд керується принципами й загальними засадами призначення покарання.

Принципами призначення покарання в теорії кримінального права вважають ті вихідні, найбільш важливі положення, закріплені в нормах кримінального законодавства, якими визначено всю діяльність судів із застосування покарання до осіб, винних у вчиненні злочину [21, с. 11]. У кримінально-правовій літературі виділено значну кількість принципів призначення покарання, і навряд чи є необхідність їх перераховувати. Зокрема, до принципів призначення покарання відносять такі відправні положення як законність; визначеність покарання в судовому вироку; обґрунтованість та обов'язковість його мотивування; гуманність; індивідуалізація і справедливість покарання [21, с. 14].

Загальні засади призначення покарання – це ті встановлені законом критерії, якими повинен керуватися суд під час призначення покарання за кожною конкретною справою [21, с. 23-24]. Саме через них відбувається реалізація вищезазначених принципів. Згідно з вимогами ст. 65 КК України, суд призначає покарання у межах, установлених санкцією статті Особливої частини цього Кодексу, якою передбачена відповідальність за вчинений злочин, та відповідно до положень Загальної частини цього Кодексу. При цьому суд зобов'язаний враховувати ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного і обставини справи, що пом'якшують та обтяжують покарання. Особі, яка вчинила злочин, має бути призначене покарання, необхідне й достатнє для її виправлення та запобігання новим злочинам.

Одним із найважливіших критеріїв загальних засад призначення покарання є вимога врахування особи винного (п. 3 ч. 1 ст. 65 КК).

Врахування даних про особу винного має вагомe значення для визначення ступеня тяжкості злочину, виду й міри покарання, адекватних учиненому і необхідних та достатніх для виправлення винного, а отже повинні бути повно й об'єктивно досліджені судом. Адже без усебічної інформації про особу, винну у вчиненні злочину, не можна вести мову про реалізацію принципу індивідуалізації покарання, мету покарання і справедливості покарання загалом [22, с. 10].

Результати емпіричного вивчення судами особи винного свідчать про наявність проблемних ситуацій у цьому елементі судової діяльності в частині застосування кримінально-правових санкцій [23, с. 100-117]. Характеризуючи поняття особи винного, слід зазначити, що, попри його теоретичне й практичне значення в теорії кримінального права, однозначного формулювання змісту цього поняття не існує.

Аналізуючи позиції науковців, необхідно, по-перше, відзначити, що в змісті багатьох із них необґрунтовано звужено сутність поняття «особа винного», що можна пояснити недостатньо точним розумінням структури особи людини, яка є визначальною, початковою для розуміння змісту вказаного поняття. Тому, якщо розуміти особу як складну систему, що має психосоціобіологічну структуру, то найбільш правильно видається позиція вчених, які, характеризуючи особу винного, вважають, що суд повинен досліджувати чотири сторони життя і діяльності людини: 1) фізичний стан; 2) психологічний стан; 3) соціальний статус; 4) правовий статус.

По-друге, складно погодитися з думкою тих науковців, які вважають, що негативні й позитивні характеристики особи винного, враховувані судом при обранні міри покарання, в обов'язковому порядку повинні отримати відображення у вчиненому злочині. Оскільки врахування судом особи винного підпорядковане законодавчо визначеній меті покарання, її видам, то коло обставин, які має враховувати суд під час призначення покарання, залежить від того, яку саме мету окреслює закон перед покаранням на певному історичному етапі. В різні часи, в різних правових системах покарання мало різну мету: відплата, залякування, соціальний захист, ресоціалізація, попередження злочинів [24, с. 128]. На сьогодні в ч. 2 ст. 50 КК України чітко визначено, що «покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами». Тим самим законодавець зобов'язав суд під час призначення покарання всебічно здійснювати дослідження й врахування особи винного, не обмежуючись тими

особливостями особи, які виявилися у вчиненому злочині. Як справедливо зазначають експерти, тільки «максимально повне врахування особистих властивостей засуджених – базовий чинник у реалізації мети покарання» [25, с. 318]. Саме тому при призначенні покарання суд, виходячи з мети покарання, керуючись принципом гуманізму, повинен оцінити особливості винної особи не тільки безпосередньо у зв'язку з вчиненим нею злочином, а й її характеристику до, під час і після його вчинення. Тільки така сукупна оцінка дозволить суду визначити вид і розмір покарання, яке може забезпечити досягнення його мети.

По-третє, досліджуючи зміст поняття «особа винного», слід виходити з того, що особа винного, як і будь-якої законотворчої людини, індивідуальна, неповторна, «вона характеризується властивим тільки їй одній співвідношенням різних особливостей і якостей, позитивних і негативних». Саме через багатогранність її природи неможлива в повному обсязі конкретизація всіх обставин, що характеризують особу винного, безпосередньо в нормах кримінального законодавства. Розглядаючи цю проблему, В. Д. Филимонов справедливо зазначає, що «навіть якщо б це завдання вдалося вирішити, правова норма набула б настільки складного характеру, що користуватися нею було б дуже важко. Вірогідність помилок при її застосуванні була б значною» [26, с. 3-20]. До певної міри цим можливо пояснити той факт, що законодавець у ст. 65 КК України вказує лише на необхідність врахування особи винного, не визначаючи кола обставин, які слід брати до уваги суду при призначенні покарання.

М. І. Бажанов аргументує, що більш конкретне формулювання в нормах закону ознак особи винного, які необхідно враховувати суду при індивідуалізації покарання, звузило би можливості врахування індивідуальних ознак винного, притаманних лише йому [20, с. 216], і таким чином не відповідало би принципу індивідуалізації покарання. Саме це обґрунтовує відсутність у кримінальному законодавстві вичерпного переліку обставин, що характеризують особу винного.

Які ж усе-таки дані, що характеризують особу винного, повинні бути враховані судом під час призначення покарання? Знову ж узагальнення судової практики у дослідженні особи винного дозволяє виокремити певні етапи. Перший етап характеризується зазвичай оцінюванням особи, котра вчинила злочин. На цьому етапі вивчаються (мають вивчатися) обставини, які характеризують особу винного в момент вчинення злочину, розкривають внутрішнє, психологічне ставлення винуватого до злочину, його наслідків.

На другому етапі вивчення суди досліджують та (або) враховують статус особи: фізичний (вік, стать, стан здоров'я – зокрема, наявність

захворювань, вагітність, інвалідність); соціальний (сімейний стан, ставлення винного до праці, навчання, його професія, поведінка на роботі, в побуті, в місцях позбавлення волі, дотримання правил громадського порядку і моральних принципів); правовий (зокрема, досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, осудність, наявність ознак спеціального суб'єкта, наявність непогашеної чи не знятої судимості).

На останньому етапі дослідження суд з урахуванням з'ясованих даних, що характеризують особу винного, розглядає питання про призначення відповідного покарання, необхідного й достатнього для виправлення засудженого та запобігання новим злочинам.

Отже, урахування особи винного – це самостійний елемент загальних засад призначення покарання, який підлягає спеціальній оцінці з боку судів. Соціальне обличчя особи, ступінь її суспільної небезпечності, спосіб життя, сімейний стан, стан здоров'я, наявність попередніх судимостей, ставлення до праці, авторитет у колективі – ці та інші обставини завжди необхідно враховувати у призначенні покарання.

Дані, які позитивно чи негативно характеризують особу винного, у всіх випадках повинні бути враховані судами у призначенні покарання разом із обставинами, які пом'якшують чи обтяжують кримінальну відповідальність.

Найпоширенішими обставинами, що пом'якшують покарання за схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів, є: прибуття із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину, вчинення злочину під впливом погрози, примусу або через матеріальну чи іншу залежність. Проаналізувавши вироки Суду за ст. 324 КК України, можна відзначити найбільш розповсюджені обставини, що пом'якшують покарання, а саме: щире каяття та активне сприяння розкриттю злочину.

Як відомо, перелік обставин, що пом'якшують покарання, не є вичерпним, і суди повинні широко враховувати як пом'якшувальні також обставини, не передбачені ст. 66 КК України, а саме позитивну характеристику з місця роботи, наявність заслуг перед суспільством, відсутність корисливої мети та ін.

З обтяжуючих вини обставин, передбачених ст. 67 КК України, у призначенні покарання судами повинні враховуватися: вчинення злочину щодо малолітнього; групою осіб чи за попередньою змовою з групою осіб; учинення злочину щодо особи, яка перебуває в матеріальній та іншій залежності від винного. Безперечно, до таких не слід відносити випадки повторності вчинення цього злочину, спричинення тяжких наслідків, випадки попередньої судимості за статтями 315, 317, 323 КК

України, бо ці ознаки є необхідними елементами кваліфікованого складу злочину.

Нарівні з обставинами, зазначеними у статтях 66 та 67 КК України, самостійному врахуванню у призначенні покарання підлягають також інші обставини, які характеризують ступінь суспільної небезпечності особи, винної у вчиненні злочинів. Визначення міри покарання (виду та строку), необхідне для ресоціалізації винного, залежить від ступеня моральної запущеності та стійкості негативних установок конкретної особи [27, с. 101].

Виявляючи ступінь суспільної небезпечності вчиненого, необхідно також враховувати спосіб впливу на неповнолітнього з метою схиляння до вживання одурманюючих засобів (пропозиції, вмовляння, примус, погрози тощо). Слід також урахувати вид, кількість, ступінь небезпечності тих чи інших одурманюючих засобів, а також періодичність випадків схиляння цього неповнолітнього до вживання вказаних засобів.

Недооцінювання та неправильне розуміння обставин, які характеризують небезпечність діяння, особу винного; обставин, що обтяжують та пом'якшують відповідальність, призводить до того, що вироки не завжди можуть бути адекватними скоєному. Але застосування покарання як таке не забезпечує якісної боротьби зі схилянням неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів. Вирішальне значення має його безумовність. Важливо не те, щоб за злочин було призначено суворе покарання, а щоб ні один випадок злочину не залишався не розкритим. Тому для успішного запобігання схилянню неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів необхідно забезпечити своєчасне та повне розкриття цього злочину, максимально наблизити час призначення покарання до власне події вчинення злочину. Дослідивши відмінність схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів від суміжних злочинів та покарання за його вчинення, можна дійти певних висновків, як от:

1. Попри відносну схожість схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів зі злочинами, передбаченими статтями 304, 307, 315, 321 та 323 КК України, розглядуваний злочин має низку лише йому притаманних ознак.

По-перше, йдеться про об'єкт посягання. Його родовим об'єктом є здоров'я населення, тобто невизначеного кола осіб, тоді як злочини, передбачені іншими розділами Особливої частини, зазвичай посягають на здоров'я однієї особи або певного кола осіб. Досліджуваний злочин вирізняється також за наявністю основного безпосереднього об'єкта злочину, яким є здоров'я неповнолітніх.

По-друге, предмет злочину – одурманюючі засоби – виступає самостійною підставою розмежування.

По-третє, предмет злочину визначає характер, особливості й зміст об'єктивної сторони у вигляді активних дій «схиляння», якими слід вважати дії, пов'язані з психічним впливом, фізичним насиллям, спрямовані на те, щоб викликати в неповнолітнього чи групи неповнолітніх бажання вжити ці засоби хоча б один раз. Хоча за суб'єктом цей злочин й може бути подібним до інших складів, за суб'єктивною стороною він усе ж відрізняється від інших формою вини та характером спрямованості прямого умислу відносно виконання об'єктивної сторони протиправних дій. У розглядуваному випадку особа усвідомлює факт неповноліття потерпілого і все ж схиляє останнього до вживання одурманюючих засобів, бажає це робити і прагне доведення неповнолітнього до певного стану – одурманення.

2. Види та розмір покарань, які вказані в санкції ст.324 КК України не зовсім відповідають характеру суспільної небезпеки даного злочину та вимогам сьогодення, що диктує, на нашу думку, необхідність у перегляді питання щодо оптимізації покарання за даний злочин. Поряд з обставинами, зазначеними у статтях 66 та 67 КК України, самостійному врахуванню у призначенні покарання підлягають й інші обставини, а саме: спосіб впливу на неповнолітнього з метою схиляння його до вживання одурманюючих засобів (пропозиції, вмовляння, примус, погрози та ін.), вид та кількість одурманюючого засобу, а також періодичність випадків схиляння цього неповнолітнього до вживання одурманюючих засобів.

3. З метою подальшого удосконалення чинного кримінального закону та практики його застосування вважаємо за доцільне запропонувати нову редакцію статті 324 КК України:

Стаття 324. Схиляння до вживання одурманюючих засобів, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами

1. Схиляння до вживання одурманюючих засобів,-

карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.

2. Ті самі дії, вчинені повторно, або щодо кількох осіб, або щодо неповнолітнього, -

карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років.

3. Дії передбачені частиною першою або другою цієї статті та які потягли за собою тяжкі наслідки, -

карається позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років.

Висновок. Схилення неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів наносить шкоди здоров'ю неповнолітніх. Активна охорона всіх цих суспільних відносин призвела до кримінальної відповідальності, а це є завдання сучасної держави, продиктоване проблемами часу.

Література

1. Шинальський О. І. Покарання в системі засобів протидії злочинності : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. к.ю.н. : 12.00.08 : кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / О. І. Шинальський. – К., 2003. – 223 с.
2. Денисова Т. А. Покарання: кримінально-правовий, кримінологічний та кримінально-виконавчий аналіз : [монографія] / Т. А. Денисова. – Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2007. – С. 67-78.
3. Шмелев В. О. Назначение наказания при совершении преступлений / В. О. Шмелев // Соц. Законность. – 1990. – № 8. – С. 31-33.
4. Хавронюк М. І. Кримінальні кодекси Європейських держав про поняття покарання та його мету / М. І. Хавронюк // Проблеми пенітенціарної теорії і практики : щорічний бюлетень / за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. А. А. Музики. – К. : КЮІ КНУВС, 2005. – 310 с.
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 9-те вид., преробл. та допов. – К. : Юридична думка, 2012. – 1316 с.
6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 4-те вид., перероб. та доп. – К. : Юридична думка, 2007. – 1184 с.
7. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах / за заг. ред. В. Т. Малиаренка. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 367 с.
8. Бажанов М. И. Наказание в проекте УК Украины / М. И. Бажанов // Проблемы законности : респ. міжвідомч. наук. зб-к. – Х. : Націон. юрид. академія України, 1999. – Вип. 38. – 175 с.
9. Дуюнов В. К. Наказание в уголовном праве России – принуждение или кара? / В. К. Дуюнов // Государство и право. – 1997. – № 11. – С. 61-68.
10. Курс уголовного права : Общая часть. Т.2: Учение о наказании / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. – М. : Зерцало, 1999. – 388 с.
11. Анденес И. Наказание и предупреждение преступлений : [пер с англ.] / И. Анденес. – М. : Прогресс, 1979. – С. 257.
12. Мельникова Ю. Б. Дифференциация ответственности и индивидуализация наказания / Ю. Б. Мельникова. – Красноярск : Изд-во Красноярского ун-та, 1989. – 120с.
13. Шинальський О. І. Покарання в системі засобів протидії злочинності : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. к.ю.н. : 12.00.08 : кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / О. І. Шинальський. – К., 2003. – 223 с.
14. Беляев Н. А. Уголовно-правовая политика и пути ее реализации / Н. А. Беляев. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1986. – С. 46.
15. Южанин В. Е. Частное предупреждение преступлений как цель применения уголовного наказания в виде лишения свободы и средства ее реализации / В. Е. Южанин, Э. В. Жидков. – М. : [Юрлитинформ], 2007. – 240 с.
16. Анденес И. С. Наказание и предупреждение преступлений : пер. с англ. / И. С. Анденес. – М. : [Прогресс], 1979. – 263 с.
17. Фролова О. Г. Злочинність і система кримінальних покарань (соціальні, правові та кримінологічні проблеми й шляхи їх вирішення за допомогою логіко-математичних методів) / О. Г. Фролова. – К. : [АртЕк], 1997. – 208 с.
18. Музика А. А. Покарання за незаконний обіг наркотичних засобів : [монографія] / А. А. Музика,

О. П. Горох. – Хмельницьк : Вид-во Хмельницького ун-ту управління та права, 2010. – 256 с.

19. Новоселов Г. П. Критерии определения судом меры наказания : [учебное пособие] / Г. П. Новоселов. – Свердловск : СвЮИ, 1984. – 80 с.

20. Бажанов М. И. Назначение наказания по советскому уголовному праву / М. И. Бажанов. – К. : Вища школа, 1980. – 216 с.

21. Про практику призначення судами кримінального покарання : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 року, № 7 // Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 6 (40). – С. 14-20.

22. Мельник М. І. Призначення покарання : [лекція] / М. І. Мельник. – К.: Українська академія внутрішніх справ, 1994. – 38 с

23. Велиев С. А. Личность виновного и назначение наказания / С. А. Велиев // Правоведение. – 2002. – № 4. – С. 153-165.

24. Уголовное наказание / [А. Я. Светлов, Ю. Л. Титаренко, И. П. Лановенко, В. П. Филонов и др.]; ред. кол.: Ю. С. Шемшученко, Ю. Л. Титаренко, В. П. Филонов и др. – К.; Донецк : Донецчина; Национальная академия наук Украины; Ин-т гос. и права им. В. М. Корецкого НАН Украины; Донецкий ин-т внутр. дел МВД Украины, 1997. – 318 с.

25. Дагель П. С. Учение о личности преступника в советском уголовном праве / П. С. Дагель. – Владивосток : Изд-во ДВГУ, 1970. – 223 с.

26. Филимонов В. Д. Проблемы общественной опасности личности преступника в уголовном праве / В. Д. Филимонов // Правовые проблемы борьбы с преступностью : сб-к статей. – Томск : Изд-во Томск. ун-та им. В. В. Куйбышева, 1990. – С. 3-20.

27. Козлов А. П. Уголовно-правовые санкции (проблемы построения, классификации и измерения) / А. П. Козлов. – Красноярск : Изд-во Красноярского ун-та, 1989. – 176 с.

Анотація

Ярема Т. І. Покарання за схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів. – Стаття.

У статті досліджуються проблеми відповідальності за злочин, пов'язаний за схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів, як пріоритетного напрямку української карної політики. Аналізуються закони, інші нормативні акти і правозастосовна діяльність в галузі боротьби з одурманюючими засобами, до яких належать і лікувальні препарати. З урахуванням проектів Кримінального кодексу України обґрунтовано науковий прогноз шляхів декриміналізації (в окремих випадках – криміналізації) певного кола діянь у сфері втягнення неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів. Недооцінювання та неправильне розуміння обставин, які характеризують небезпечність діяння, особу винного; обставин, що обтяжують та пом'якшують відповідальність, призводить до того, що вироки не завжди можуть бути адекватними скоєному. Але застосування покарання як таке не забезпечує якісної боротьби зі схилянням неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів. Вирішальне значення має його безумовність. Важливо не те, щоб за злочин було призначене суворе покарання, а щоб ні один випадок злочину не залишався не розкритим. Тому для успішного запобігання схилянню неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів необхідно забезпечити своєчасне та повне розкриття цього злочину, максимально наблизити час призначення покарання до власне події вчинення злочину.

Види та розмір покарань, які вказані в санкції ст.324 КК України, не зовсім відповідають характеру суспільної небезпеки даного злочину та вимогам сьогодення, що диктує, на нашу думку, необхідність у перегляді питання щодо оптимізації покарання за даний злочин. Поряд з обставинами, зазначеними у статтях 66 та 67 КК України, самостійному врахуванню у призначенні покарання підлягають й інші обставини, а саме: спосіб впливу на неповнолітнього з метою схиляння його до вживання одурманюючих засобів (пропозиції, вмовляння, примус, погрози та ін.), вид та кількість одурманюючого засобу, а також періодичність випадків схиляння цього неповнолітнього до вживання одурманюючих засобів. З метою подальшого удосконалення чинного кримінального закону та практики його застосування запропоновано нову редакцію статті 324 КК України.

Ключові слова: кримінальне покарання, мета покарання, особа винного, загальне запобігання, спеціальне запобігання.

Аннотация

Ярема Т. И. Наказание за склонение несовершеннолетних к употреблению одурманивающих средств. – Статья.

В статье исследуются проблемы ответственности за преступление, связанное за склонение несовершеннолетних к употреблению одурманивающих средств, как приоритетного направления украинской уголовной политики. Анализируются законы, другие нормативные акты и правоприменительная деятельность в области борьбы с одурманивающими средствами, к которым относятся и лечебные препараты. С учетом проектов Уголовного кодекса Украины обоснованно научный прогноз путей декриминализации (в отдельных случаях – криминализации) определенного круга деяний в сфере вовлечения несовершеннолетних в употребление одурманивающих средств. Недооценка и неправильное понимание обстоятельств, характеризующих опасность деяния, личности виновного; обстоятельств, обтягивающих и смягчающих ответственность, приводит к тому, что приговоры не всегда могут быть адекватными содеянному. Но применение наказания как таковое не обеспечивает качественной борьбы с преклонением несовершеннолетних к употреблению одурманивающих средств. Решающее значение имеет его безусловность. Важно не то, чтобы за преступление было назначено суровое наказание, а чтобы ни один случай преступления не оставался не раскрытым. Поэтому для успешного предотвращения склонения несовершеннолетних к употреблению одурманивающих средств необходимо обеспечить своевременное и полное раскрытие этого преступления, максимально приблизить назначения наказания к собственно событию совершения преступления.

Виды и размер наказаний, указанных в санкции ст.324 УК Украины, не совсем соответствуют характеру общественной опасности данного преступления и требованиям, что диктует, по нашему мнению, необходимость в пересмотре вопрос оптимизации наказание за данное преступление. Наряду с обстоятельствами, указанными в статьях 66 и 67 УК Украины, самостоятельному учету в назначении наказания подлежат и другие обстоятельства, а именно: способ воздействия на несовершеннолетнего в целях склонения его к употреблению одурманивающих средств (предложения, угрозы, принуждение, угрозы и др.), вид и количество одурманивающего средства, а также периодичность случаев склонения этого несовершеннолетнего к упо-

треблению одурманивающих средств. С целью дальнейшего совершенствования действующего уголовного закона и практики его применения предложена новая редакция статьи 324 УК Украины.

Ключевые слова: уголовное наказание, цель наказания, личность виновного, общее предупреждение, специальное предупреждение

Summary

Yarema T. I. Punishment for coercion of minors to use of stupefying means. – Article.

The article deals with the problems of liability for crimes related to coercion of minors to use of stupefying means as a priority area of Ukrainian punitive policy. Laws, other normative acts and law enforcement activities in the field of combating intoxicating means, which include medicine, are analyzed. Taking into account the drafts of the Criminal Code of Ukraine, the scientific forecast of the ways of decriminalization (in some cases – criminalization) of a certain range of actions in the sphere of juvenile coercion to use of stupefying is substantiated. Underestimation and misunderstanding of the circumstances characterizing the danger of actions, the responsible person; circumstances that aggravate and mitigate liability lead to the fact that the sentences may not always be adequate. However, the use of punishment as such does not provide a qualita-

tive fight against coercion of minors to use of stupefying means. Its absoluteness is crucial. It is important not to punish severely, but to detect crimes. Therefore, in order to successfully prevent juveniles from use of intoxicating means, it is necessary to ensure timely and complete crime detection, to approximate the time of sentencing to the actual event of the crime as soon as possible.

The types of punishments stipulated by the sanction of Article 324 of the Criminal Code of Ukraine do not fully correspond to the nature of the public danger of the crime and the requirements of the present, which, in our opinion, necessitate a review of the question of optimization of punishment for this crime. In addition to the circumstances mentioned in Articles 66 and 67 of the Criminal Code of Ukraine, other circumstances may be taken into account in punishment alone: the way of influencing a minor in order to induce him to use stupefying means (suggestions, persuasions, coercion, threats, etc.), the type and amount of stupefying means, and the frequency of incidents of coercion of minors to use of stupefying means. In order to improve the current criminal law and the practice of its application, a new wording of Article 324 of the Criminal Code of Ukraine has been proposed.

Key words: criminal punishment, purpose of punishment, guilty person, general prevention, special prevention.